

U vraagt, wij draaien?

Hoe popmuziek een plek kreeg in de uitvaarthitlijsten

Popmuziek roept associaties op met seks, drugs en rock-'n-roll. Het lijkt daarom een onwaarschijnlijke combinatie met uitvaarten. Toch zal ik in mijn lezing laten zien dat er veel connecties zijn tussen popmuziek, de dood en uitvaartrituelen. Net als de rebelse jongeren van de jaren '50 en '60 is ook de popmuziek zelf volwassen geworden. Popmuziek is tegenwoordig een vanzelfsprekend onderdeel van ons alledaags leven en de identiteit van veel mensen. Dit genre kan dan ook een belangrijke rol spelen bij uitvaarten, de omgang met rouw en zelfs in het verminderen van de angst voor de dood. Ter inleiding op die rollen zal ik eerst de ontwikkeling van de popmuziek schetsen en bespreken hoe popmuzikanten de dood hebben gethematiseerd.

Inleiding: de popmuziek wordt volwassen

Popmuziek is nauw verbonden met de opkomst van de jeugdcultuur. Voor jongeren waren de nieuwe muziekgenres die eind jaren '50 Nederland bereikten een middel om zich af te zetten tegen de gevestigde orde. In plaats van in de huiskamer te luisteren naar de muziek van hun ouders stemden jongeren in hun eigen kamer de transistorradio af op de nieuwe popzenders.¹ Dit is een ontwikkeling die symbolisch is voor de vrijheden die zij in die tijd verwierven. Muziek gaf jongeren in de jaren '60 een eigen identiteit.

Tegenwoordig is popmuziek allang niet meer alleen van de jeugd. Dat blijkt wel uit het feit dat ouders en kinderen nu samen naar de rocksterren 'van toen' gaan. Bij concerten van bijvoorbeeld Bob Dylan en The Rolling Stones zie je verschillende generaties samen genieten. Steeds meer oudere leeftijdsgroepen weten hun weg naar poppodia en festivals te vinden.² Terwijl opa en oma op de kinderen passen, kunnen de ouders prima naar Pinkpop. Of opa en oma gaan zelf, dat kan natuurlijk ook.

Nu de popmuziek een volwassen leeftijd heeft bereikt, volgt onvermijdelijk de confron-

tatie met de dood. Steeds meer binnenlandse en buitenlandse sterren ontvallen ons. Om maar een paar pophelden te noemen die in het laatste decennium zijn overleden: David Bowie, Harry Muskee (Cuby + Blizzards), Amy Winehouse, Prince, Lemmy (Motörhead) en Michael Jackson.

De collectieve rouw bij de dood van bekende musici toont postuum hoeveel ze betekenen voor hun fans. In Nederland heeft het afscheid van André Hazes een grote indruk gemaakt op veel mensen. In mijn onderzoek naar popmuziekerfgoed was ik onder meer geïnteresseerd in de meest gedenkwaardige moment uit de Nederlandse popgeschiedenis. Als ik mensen daar naar vroeg kwamen ze vaak bij de uitvaart van Hazes uit. In 2004 verzamelden 50.000 mensen zich in de Amsterdam Arena om afscheid te nemen van de volkszanger. Een grootse herdenking die live werd uitgezonden op de televisie. Rond de middenstip waar de kist stond was een plechtige sfeer, terwijl op andere plekken in het stadion werd geproost op het leven van Hazes.³

Ook bij het overlijden van andere artiesten zien we indrukwekkende rituelen. Voor Prince

en David Bowie werden bijvoorbeeld herdenkingsconcerten gehouden waarbij collega-muzikanten hun composities speelden. Veelal verschijnt er in de geboorteplaats van de overleden muzikant eerst een bloemenzee en later een standbeeld ter nagedachtenis. In Nederland zijn er onder meer zulke monumenten voor Herman Brood in Zwolle, André Hazes in De Pijp en Harry Muskee in Grollo.

Volgens de rock-'n-roll mythe overlijden popmuzici overigens doorgaans vaak niet aan ouderdom, maar spelen drank en drugs ook een belangrijke rol. Bij de uitvaart van André Hazes zag begrafenisonderneming Tap zich genoodzaakt in een persbericht aan te geven dat zij de opdracht kregen vanwege hun kwaliteit, niet omdat de naam zo goed aansloot bij Hazes' leefstijl.⁴

De popmuziek mag dan volwassen zijn geworden, de seks, drugs en rock-'n-roll zijn nog

niet verdwenen. Een triest gevolg daarvan is dat veel artiesten al op jonge leeftijd zijn overleden. Daarbij is er ook het curieuze fenomeen in de popgeschiedenis dat een groot aantal artiesten op de leeftijd van 27 jaar is gestorven.⁵ De onlangs uitgekomen documentaire *27: Gone too soon* laat zien dat creativiteit en een zelfdestrucatieve levenshouding helaas vaak samen gaan. Jimmy Hendrix (verstikking), Janis Joplin (overdosis), Kurt Cobain (zelfmoord) en Amy Winehouse (alcoholvergiftiging) zijn bijvoorbeeld allen op dezelfde leeftijd overleden. Op de Wikipedia-pagina van de 'club van 27' -zo heet dit gezelschap- wordt netjes een lijstje bijgehouden.⁶ Hier lezen we dat, op het moment van schrijven, de Amerikaanse rapper Fredo Santana de laatste is die dit tragische lot overkwam. Op 19 januari 2018 overleed hij aan leverfalen.

De dood in de popmuziek

Het thema van de dood is ook nadrukkelijk terug te vinden in de popmuziek zelf.⁷ Met name in het genre Metal is deze thematiek alomtegenwoordig. Voorbeelden zijn bandnamen als *Death* en *Slayer* en liedjes als *Highway to Hell* en *Die Young*. Op de 6e plek in de Dela uitvaartmuziek Top 50 staat zelfs een metalband, namelijk Metallica met *Nothing Else Matters*. Ook in hun werk is de dood duidelijk aanwezig, bijvoorbeeld in het album *Death Magnetic* uit 2008. Voor zanger James Hetfield was deze titel een hommage aan reeds overleden muzikanten en een reflectie op de verschillende wijzen waarop mensen omgaan met de dood.⁸ Voor sommige mensen trekt de dood aan als een magneet, terwijl anderen het afstoten omdat de angst overheerst.⁹

Sommige genres richten zich zelfs exclusief op de dood. De songteksten van *teenage tragedy songs* (ook wel bekend als *teenage coffins songs*) uit de jaren '50 en '60 gaan bijvoorbeeld specifiek over de vroege dood van tieners.¹⁰ Een subgenre hiervan is de *car crash song*, over auto-ongelukken. Ten slotte zijn er nog de *Murder Ballads*, die de aanloop naar een moord bezingen. Het is een muziektraditie die al eeuwen teruggaat en zich voortzet in de popmuziek.

De wijze waarop muzikanten de dood thematiseren roept vaak weerstand op in de maatschappij.¹¹ Bij shockerende teksten volgen vanuit kerken en ouderorganisaties nogal eens kritische geluiden. Een voorbeeld dicht bij huis is het nummer *Kind van de Duivel* van rapper Jebroer. In 2017 zorgde het nummer voor veel ophef door onder andere de volgende tekst:

*Ik hoef geen speech
Ik hoef geen bloemen
Gooi drank en drugs over mijn kist
Alles wat ik wou in het leven was dit
Fack it*

Verschillende dominees en jeugdouderlingen riepen ouders op met hun kinderen in gesprek te gaan over de tekst.¹² Op de website van Jong Protestant, een christelijke jongerenwebsite, verschenen dan ook aanbevelingen voor een geloofsgesprek.¹³ Is het eigenlijk mogelijk om een kind van de duivel zijn, is een vraag die de website bijvoorbeeld stelt. En een andere suggestie voor het geloofsgesprek: waarin verschilt deze song van *Treur Nief?* Die laatste is, zoals de website het noemt, de 'begravenishit' van weer een andere rapper, Diggy Dex. In dat nummer zingt Diggy Dex:

*En als de klok luidt,
bouw dan een mooi feest voor mij
Zo eentje, die door gaat,
door gaat voor altijd
Mocht ik heen gaan, ergens,
treur dan niet om mij
Maar proost op het leven,
en treur niet om mij*

Bij een hedonistische levenshouding wordt de uitvaart een plek om het leven te vieren in plaats van te treuren om de dood.

Popmuziek en de omgang met de dood

De genoemde voorbeelden uit de metal en hip-hop roepen de vraag op wat voor muziekliefhebbers zelf de betekenis van popmuziek is in de omgang met de dood. Om dit toe te lichten zal ik eerst ingaan op de rol van muziek bij het gevoel van sterfelijkheid, daarna bespreek ik muziek als onderdeel van uitvaarten en ten slotte leg ik uit hoe popmuziek kan helpen bij de omgang met rouw.

Voor het eerste onderwerp, het gebruik van muziek om de dood een plek te geven, is opnieuw metalmuziek een interessant voorbeeld. Uit sociaalpsychologische experimenten blijkt dat dit genre voor de fans helpt om hun angst voor de dood te verminderen. Ik noemde net al het album *Death Magnetic* van Metallica, wat voor zanger James Hetfield begon als een hommage aan overleden muzikanten en staat voor de wijze waarop de dood zowel aantrekt als afstoot. De sociaalpsychologen Julia Kneer en Diana Rieger leggen uit dat dit eigenlijk een goede samenvatting is van de zogenoemde *Terror Management Theory*.¹⁴ Deze theorie stelt dat het bewustzijn van sterfelijkheid zorgt voor angst voor de dood en daaropvolgend cognitieve processen om de dood een plek geven. Twee belangrijke factoren bij het verminderen van die angst zijn het culturele wereldbeeld en zelfwaardering. Het culturele wereldbeeld is een visie op het leven die ervoor zorgt dat mensen zich onderdeel voelen van een groter geheel dat ook na hun dood zal voortbestaan. Mensen kunnen hun zelfwaardering versterken door zich te identificeren met een dergelijk wereldbeeld. De onderzoekers Kneer en Rieger tonen aan dat metalmuziek voorziet in een cultureel wereldbeeld dat helpt in de omgang met de angst voor de dood. Dit komt doordat metal samengaat

met een duidelijke collectieve identiteit die tot uitdrukking komt in onder meer de levenshouding, opvattingen en kleding. Bij een subcultuur horen versterkt dus het gevoel van identiteit en een betekenisvol leven. Dit sluit aan bij eerdere studies waaruit bleek dat culturele goederen als films de angst voor de dood verminderen zodra hun inhoud betrekking heeft op de zin van het leven. Met andere woorden, muziek en film kunnen helpen om onze plek in de wereld te begrijpen.

Ten tweede wil ik bespreken hoe popmuziek een weg heeft gevonden naar uitvaartceremonies. Zoals ik al aangaf was voor de generatie van de jaren '60 popmuziek een uitdrukking van individuele vrijheid en identiteit, dus ook bij uitvaarten mag er dan best iets te kiezen zijn qua muziek. In de woorden van het bekende radioprogramma van Veronica: 'U vraagt ,wij draaien' geldt ook steeds meer in de uitvaartbranche.

Illustratief voor de wijze waarop de popmuziek de wereld van de uitvaart binnendrong is het fenomeen van de uitvaarthitlijsten. Hitlijsten behoren namelijk tot de essentie van de popmuziek als een commercieel genre. Bij hitlijsten is populariteit het belangrijkste kwaliteitscriterium; de nummer

één is simpelweg het vaakst over de toonbank gegaan.¹⁵ Overigens was bij Radio Veronica, die deze muziekrankschikking in Nederland introduceerde, die hitlijst niet altijd even betrouwbaar. Om bands een beetje op weg te helpen werd hun nummer nog wel eens een plekje gegund in de Top 40.¹⁶ Ik hoop dat men bij het samenstellen van de Uitvaart Top 50 meer integer te werk gaat. Wie weet hoe Mieke Telkamp aan haar hitnotering met *Waarheen, Waarvoor* is gekomen!

*Mensen ontlenen steun aan muziek
omdat het emoties vat die vaak moeilijk
in woorden zijn uit te drukken*

Uit de uitvaarthitlijsten blijkt dat de hedendaagse muziektrends steeds vaker doorklinken op uitvaarten. Dat is niet verwonderlijk als je nadenkt over hoe popmuziek met herinnering is verbonden. Popmuziek is herkenbaar -een popliedje moet een *hook* hebben- en heeft vaak een sterk emotioneel effect op de luisteraar. Het horen van een bekend liedje kan direct associaties oproepen met persoonlijke herinneringen. Uit onderzoek weten we dat vooral de muziek die mensen luisterden gedurende hun adolescentie een onuitwisbare indruk maakt.¹⁷ Het is tijd dat mensen hun identiteit vormen, waarbij muziek een belangrijke rol kan spelen. De smaak die je ontwikkelt rond je twintigste levensjaar blijft redelijk constant over een mensenleven. Zo wordt popmuziek onderdeel van het levensverhaal. Ieder persoon heeft zijn of haar eigen associaties met een liedje en daarnaast ook herinneringen die gedeeld worden met anderen. De muziek op een uitvaart roept zo herkenbaarheid en emoties op bij de aanwezigen en symboliseert daarnaast het levensverhaal van de overledene.

Ten derde kan popmuziek een belangrijke rol spelen bij rouwverwerking. Mensen ontnemen steun aan muziek omdat het emoties vat die vaak moeilijk in woorden zijn uit te drukken. Of muziek kan juist een uitlaatklep zijn die vervelende gebeurtenissen voor even doet vergeten. Uit muziekonderzoek blijkt dat mensen door middel van muziek hun gemoedstoestand kunnen reguleren.¹⁸ Door specifieke liedjes te kiezen wordt heel bewust een bepaalde stemming opgewekt.

Marco Borsato is een goed voorbeeld dat popmuziek ook een helende functie kan hebben. Zijn nummer *Afscheid Nemen Bestaat Niet* staat dan ook op de derde plek in de uitvaartmuziek Top 50 van Dela. In een onderzoek naar meet-and-greets met Marco Borsato, ontmoetingen tussen fans en hun idool, kwam naar voren dat deze veelal plaatsvinden met mensen die onlangs een naaste hebben verloren. De onderzoekers stellen dat het hervinden van levenskracht na een heftige gebeurtenis een centraal thema is in het oeuvre van Borsato. Over de rol van de meet-and-greet bij rouwverwerking schrijven zij:

Wanneer het dan ook nog eens mogelijk wordt om de zanger wiens stem op die donkere momenten zo belangrijk was, zelf te ontmoeten, kunnen fans daar een bijzondere kracht aan ontnemen. De fysieke aanraking van Borsato geeft hen het gevoel dat ze niet alleen zijn, maar dat de emoties die zij zelf hebben gevoeld maar vaak niet konden verwoorden of delen, nu wel hun plaats vinden – zich letterlijk materialiseren in een man van vlees en bloed.

Het citaat illustreert nogmaals de rol die muziek kan spelen bij de omgang met de dood. Hoe ver de Nederlandstalige pop van Marco Borsato en heavy metal dan ook uit elkaar liggen, deze muziekgenres kunnen vergelijkbare effecten hebben bij de afzonderlijke fangroepen.

Conclusies: werkt popmuziek verbindend bij uitvaarten?¹⁹

Popmuziek brengt mensen vaak dichter tot elkaar, maar het onderscheid tussen alle verschillende genres is ook een moeilijkheid van popmuziek bij uitvaarten. Popmuziek kan, in theorie, verbindend werken als het bij alle aanwezigen soortgelijke herinneringen of emoties oproept. Maar juist doordat mensen zich zo sterk identificeren met popmuziek werkt het ook onderscheidend. Als we over iemands muziksmak horen zijn we onbewust geneigd om deze persoon direct in een hokje te stoppen. Bij een fan van metal hebben we een ander beeld dan een liefhebber van Jazz. Elke subcultuur en

generatie heeft weer een ander muzikaal referentiekader. Nergens worden de grenzen van goede en slechte smaak zo strak getrokken als bij muziek.

Muzieksociologen wijzen er op dat in onze huidige samenleving muziksmak zowel iets heel persoonlijks is - een uitdrukking van individuele identiteit - als iets dat we toch ook graag delen met anderen in collectieve muzikale ervaringen.²⁰ Bij de uitvaart moet muziek idealiter dan ook enerzijds het levensverhaal van de overledene representeren en anderzijds zorgen voor een gemeenschappelijk gevoel bij de nabestaanden. Zoals musicoloog Martin Hoondert

aangaf in *Vakblad Uitvaart* is dit een spanningsveld tussen wat de overledene had gewild qua muziek en de verwachtingen van familie en overige aanwezigen.²¹ Hoondert noemt het voorbeeld van een uitvaart waar alleen operettemelodieën klonken omdat de overledene hier zo

van hield. Dat gold echter niet voor zijn kinderen. Een lastiger en kritischer publiek dan dat van een uitvaartplechtigheid is bijna niet denkbaar. De DJ van een uitvaart is niet te benijden. Voor wie toch wat hulp bij de keuze nodig heeft is er gelukkig nog de uitvaartmuziek top 50!

Noten

¹ Karin Bijsterveld en José van Dijck, *Sound Souvenirs: Audio Technologies, Memory and Cultural Practices* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009).

² Thomas van Dalen, Harmen van der Hoek en Frans Vreeke, *Het Grote Poppodium Onderzoek 2008. Analyse van de ontwikkelingen in de bedrijfsvoering van de Nederlandse poppodia* (Bussum/Amsterdam: Vreeke & Van Dalen, 2009); Andries van den Broek, Jos de Haan en Frank Huysmans, *Cultuurbewonderaars en Cultuurbeoefenaars. Trends in Cultuurparticipatie en Mediagebruik* (Den Haag: SCP, 2009).

³ Victor Schildkamp, “Hazes’ uitvaart in de Arena was één grote gok”, *Algemeen Dagblad*, 23 september, 2014.

⁴ Zie *Uitvaartenieuws* Week 40, 27 september t/m 3 oktober 2004, geraadpleegd op 17 april 2018, <https://www.uitvaartinformatie.nl/info/nieuws/archief2004/nieuws2004week40.htm>; “Persbericht”, *De Volkskrant*, Geraadpleegd op 17 april 2018, <https://www.volkskrant.nl/archief/persbericht~a721079/>.

⁵ Uit onderzoek blijkt dat hoewel muzikanten een grotere kans hebben om te overlijden tussen hun twintigste en veertigste levensjaar, er statistisch gezien geen grotere kans is om op 27-jarige leeftijd te sterven. Zie Martin Wolke, Arthur Allignol, Nicholas Graves & Adrian G. Barnett, ‘Is 27 really a dangerous age for famous musicians? Retrospective cohort study’, *British Medical Journal*, nr. 343 (2011).

⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/27_Club (geraadpleegd op 17 april 2018).

⁷ Keith F. Durkin, ‘Death, Dying and the Dead in Popular Culture’, in *The Handbook of Death and Dying*, eds. Clifton D. Bryant and Deniss L. Peck (New York: Sage, 2003) 43-49.

⁸ “Hetfield: Trujillo has written more on new Metallica album than Newsted had in 14 years”, geraadpleegd op 17 april, 2017, <http://www.blabbermouth.net/news/hetfield-trujillo-has-written-more-on-new-metallica-album-than-newsted-had-in-14-years>.

⁹ Julia Kneer en Diana Rieger, ‘The memory remains: How heavy metal fans buffer against the fear of death’, *Psychology of Popular Media Culture* 5, nr. 3 (2016): 258-272.

¹⁰ Bruce L. Plopper & M. Ernest Ness, ‘Death as portrayed to adolescents through top 40 rock and roll music. *Adolescence*’, nr. 28 (1993): 793-807. B. Lee Cooper, ‘Dead Good: Eternal Classics from the Grim Reaper’s Jukebox / Grooving with the Grim Reaper: Songs of Death, Tragedy, and Misfortune, 1954-1962 / Dead! The Grim Reaper’s Greatest Hits / Still Dead! The Grim Reaper’s Jukebox’, *Popular Music and Society* 38, nr. 4 (2015): 539-542.

¹¹ Keith F. Durkin, ‘Death, Dying and the Dead in Popular Culture’, in *The Handbook of Death and Dying*, eds. Clifton D. Bryant and Deniss L. Peck (New York: Sage, 2003) 43-49.

¹² Annemieke van Put, “Kind van de duivel: verbieden, bespreken of niet zo moeilijk doen?”, *NOS*, 12 juni, 2017.

¹³ ‘Geloofsgesprek over lied ‘Kind van de duivel’’, *Jong Protestant*, geraadpleegd op 17 april, 2018, <https://jop.nl/werkvormen/geloofsgesprek-over-lied-kind-van-de-duivel>.

¹⁴ Julia Kneer en Diana Rieger, ‘The memory remains: How heavy metal fans buffer against the fear of death’, *Psychology of Popular Media Culture* 5, nr. 3 (2016): 258-272.

¹⁵ Simon Frith, ‘What is good music?’, *Canadian University Music Review* 10, nr. 2 (1990): 92-102.

¹⁶ Auke Kok, *Dit was Veronica: Geschiedenis van een piraat* (Amsterdam: Thomas Rap, 2008), p. 30.

¹⁷ Morris B. Holbrook & Robert M. Schindler, ‘Some exploratory findings on the development of musical tastes’, *The Journal of Consumer Research* 16, nr. 1 (1989): 119-124.

¹⁸ Tia DeNora, ‘Music as a technology of the self’, *Poetics* 27 nr. 1 (1999): 31-56.

¹⁹ Tijdens de lezing introduceerde ik de conclusies met een fragment uit de korte film *Thunder Road* van Jim Cummings: <https://vimeo.com/174957219>.

²⁰ David Hesmondhalgh, *Why Music Matters* (Oxford: Blackwell, 2013); Simon Frith, 'Live music matters', *Scottish Music Review* 1, nr. 1 (2007): 1-17.

²¹ Alexandra Sweers, 'De muziek is er ook voor nabestaanden', *Vakblad Uitvaart*, september 2017.

Over de auteur

Arno van der Hoeven (1985) studeerde Communicatiewetenschap (Radboud Universiteit Nijmegen) en Sociologie (Universiteit Antwerpen). Hij promoveerde op een proefschrift over popmuziekerfgoed aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, waar hij thans universitair docent is. Arno geeft onderwijs over mediatheorie en doet onderzoek naar cultuur en erfgoed in steden.
e-mail: vanderhoeven@eshc.eur.nl